

8. Новые информационные технологии и судьбы рациональности в современной культуре (материалы "Круглого стола") // Вопросы философии – 2003. - №12, С.4-38.
9. Озадовська Л.В. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні: Монографія. / Озадовська Л.В. – К.: Вид.ПАРАПАН, 2007. - С.12-98.
10. Фрагменты ранних греческих философов. – Ч.1. От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики". – М.: "Наука", 1989. – 580 с.
11. Шишлов С., Овчинникова В. Сократ и мы / Шишлов С., Овчинникова В. // Философские беседы: Вестник СНО. Под ред. К.М. Никонова. – Волгоград: Перемена, 1992. – 51 с.
12. Яковлев В.А. Инновации в науке. Когнитивная социология – текст лекции / Яковлев В.А. // <http://filosfak.ru/lekz/инновации-в-науке-когнитивная-социол/>

Кадієвська І. А. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури

УДК: 100+370+126+305.235

МОЛОДЬ ЯК МІШЕНЬ ДЛЯ МАНІПУЛЯТОРІВ СВІДОМІСТЮ

У філософському дискурсі постійно проводяться дослідження проблеми маніпуляції суспільною свідомістю, але поки що не представлено соціально-філософське дослідження проблеми особливостей та наслідків маніпуляції свідомістю молоді. Ця актуальна проблема сьогодні перебуває на початковому етапі свого розвитку.

Ключові слова: маніпуляція, суспільна свідомість, свідомість молоді.

В философском дискурсе постоянно проводятся исследования проблемы манипуляции общественным сознанием, однако пока еще не представлено социально-философское исследование проблемы особенностей и последствий манипуляции сознанием молодежи. Эта актуальная проблема сегодня находится на начальном этапе своего развития

Ключевые слова: манипуляция, общественное сознание, сознание молодёжи.

Investigations of manipulation of public consciousness in philosophical discourse are ongoing, but the socio-philosophical study of the characteristics and effects of manipulating of youth consciousness has not been presented yet. This urgent problem is at the early stage of it's development today.

Key words: manipulation of public consciousness, consciousness of youth.

Проблеми української молоді узагальнюють в собі не тільки проблеми сучасного молодого покоління, але й всього суспільства в цілому. Від їх вирішення залежить майбутнє нашої держави. З одного боку ці проблеми пов'язані із загальносвітовими процесами глобалізації, інформатизації тощо. З іншого боку вони безумовно мають власну специфіку обумовлену реальними обставинами нашого суспільного життя. Серед актуальних проблем нашої молоді можна назвати проблеми світоглядного самовизначення що відбувається в контексті нового інформаційного середовища, яке створює гарні умови для маніпулювання всіма формами суспільної свідомості. Є об'єктивні підстави говорити про те, що в молоді є всі шанси виступити найуразливішою мішенню для різного роду маніпулятивних атак. Дійсно для покоління, яке ще не визначилось з багатьма важливими світоглядними позиціями, блукання в сучасному інформаційному середовищі пов'язане із безпосереднім зіткненням із маніпуляціями свідомістю, що ставлять за мету управління психікою та соціальною поведінкою. Фактично маніпуляція свідомістю сьогодні перетворюється на системне явище, яке вже охопило всі сфери суспільного життя.

Масова комунікація сьогодні є важливою складовою соціальної комунікації, під якою можна розуміти окрему діяльність, обумовлену системою соціально-значимих норм та оцінок, образів та

правил спілкування, притаманних нашому суспільству. Сучасна соціальна комунікація націлена на взаємодію людей, передачу, отримання, збереження та актуалізацію інформації, на основі якої відбувається соціальна адаптація та комунікація. Мотиваційні параметри визначаються комунікативними потребами повідомляти та отримувати інформацію для оптимізації різних сфер життєдіяльності. Когнітивні параметри пов'язані з пізнавальним досвідом особистості, з її інтелектуально-емоційним потенціалом. Функціональні параметри визначають комунікативну компетентність особистості. Тобто всі ці параметри комунікативної особистості націлені на підтримання контакту та намірів партнера на встановлення різноманітних комунікативних зв'язків. Вплив інформації залежить від її регулярності та від того, наскільки вона відповідає соціальним потребам аудиторії. Велике значення має соціальний статус джерела інформації. ЗМІ, що мають статус офіційного джерела інформації можуть претендувати в силу своєї офіційності на достовірність, правдивість та об'єктивність інформації. Однак істинність змістової інформації досить важко перевірити, саме тому для аудиторії набагато важливішою виступає оціночна інформація, яка в свою чергу цілеспрямовано відображає домінуючі тенденції в суспільстві. Оціночна інформація сприяє формуванню суспільної думки, тому, як правило, вона ретельно контролюється, адже служить політичним, економічним та іншим цілям. Принциповий вплив інформації обумовлений також характеристиками масової аудиторії. Користуючись ЗМІ аудиторія може підтримувати, формувати та зберігати найрізноманітніші комунікативні соціальні зв'язки. В результаті утворюється розширення соціально-комунікативного поля, в якому існують факти маніпуляції суспільною свідомістю. Саме поняття «маніпуляція» походить від латинського слова *manus* – рука (*manipulus* – жменя, від *manus* та *ple* – наповнювати). У словниках європейських мов слово тлумачиться як звертання з певними намірами, з певною метою. З цими значеннями пов'язане й сучасне переносне значення слова (поводження з людьми як з речами). Сам термін «маніпуляція» можна вважати метафорою, що вживається у переносному значенні. Метафора маніпуляції створювалась поступово. Неодноразово маніпуляторів психологи порівнювали із фокусниками, які працювали без важкого знаряддя та приладів. Мистецтво цих акторів базується на глибокому вивченні властивостей людського сприйняття та уваги, на знанні людської психології. Своїх ефектів фокусник-маніпулятор досягає впливаючи на людську уяву. Він творить ілюзії сприйняття. Якщо актор майстерно володіє своєю справою глядачам не вдається помітити факт маніпуляції. Саме тоді, коли всі ці принципи увійшли до різноманітних технологій управління поведінкою людей, виникла метафора маніпуляції в сучасному розумінні передусім як система програмування бажань, позицій, настроїв, переконань та устремлень людей. В наукових дослідженнях з означеної проблеми присутні різні визначення маніпуляції. По-перше – маніпуляція розуміється як різновид не фізичного, а передусім духовного та психологічного впливу. Метою дій маніпулятора є дух та психічні структури людської особистості. Серед досліджень, присвячених проблемі маніпуляції свідомістю можна виділити роботи Доценко, Безанта, Шейнова та ін. [1, 2, 3, 4]. Шейнов В. П. розуміє маніпуляцію як психологічний вплив, який обов'язково є прихованим та шкідливим для тих осіб, на яких він спрямований. На думку Доценко Є. Л для досягнення успіху маніпуляція має залишатись непомітною. Успіх маніпуляції досягається тоді, коли маніпульована людина вірить в те, що все що відбувається є цілком нормальним та природним. Тобто маніпулятор створює фальшиву дійсність, в якій цей факт буде непомітним. Але найретельніше маніпулятор приховує свої стратегічні наміри як провідну мету. Тому приховування інформації є обов'язковим показником маніпуляції, яка є впливом, що потребує значної майстерності та знань. Оскільки маніпуляція суспільною свідомістю перетворилась на технологію з'явилися професіонали, які досконало володіють різними методиками маніпуляції. Сьогодні навіть існує система підготовки кадрів, наукові установи та величезна кількість наукової та популярної літератури з проблем маніпулювання суспільною свідомістю.

Будь-яка маніпуляція свідомістю є передусім взаємодією. Жертвою маніпуляції людина може стати лише в тому випадку, якщо вона є співавтором та співучасником того що відбувається. Тільки якщо людина під впливом отриманих сигналів змінює власні думки, позиції та настрої та починає діяти за іншою програмою має місце факт маніпуляції свідомістю. Але якщо людина починає протидіяти психологічному впливу, її набагато складніше зробити жертвою маніпуляції. Наука вже створила багато прийомів та технік захисту проти маніпуляції. Окрім суто психологічних технік філософія пропонує використовувати герменевтику, яка допомагає інтелектуально відтворити реальний контекст повідомлення. Серйозний пошук прихованого змісту є надзвичайно складним психологічним процесом. Він потребує від людини таких якостей як: критичне ставлення до дійсності, раціональність, критичність, установки здорового глузду, відмову від конформізму та

адогматизм. Зазвичай під час отримання маніпулятивної інформації людина переживає стан звуження свідомості. Саме тому нам властиве надання одного єдиного змісту маніпулятивному повідомленню. Нерідко це пов'язано із схильністю більшості керуватись загальними стереотипами, звичними штампами, поняттями та рекомендаціями. В результаті звуження свідомості через прийняття того або іншого стереотипу ми припускаємось різних помилок, особливо це стосується молоді. Парадокс ситуації проявляється в тому що поступово стає зовсім не важливо чи вірили ми брехливому повідомленню чи ні, адже вже відбувся факт впливу, який обумовив поведінку неадекватну реальності.

Маніпуляція передусім пов'язана з цілеспрямованим впливом на людину з метою досягнення заздалегідь запланованих результатів. Роль та значення маніпуляції вже давно почала усвідомлюватись в контексті широкого використання різноманітних маніпулятивних технологій управління суспільною свідомістю. Міра успішності маніпуляцій залежить від широти спектру використаних технологій впливу, від їх глибини, масштабів та варіативності. Маніпуляція свідомістю є можливою в умовах контролю інформації та комунікації, які визначають суспільну думку та зразки масової діяльності. Маніпуляція як правило націлена на те, щоб змусити людей приймати чи не приймати участь у вкоріненій практиці. Маніпуляція є одним із провідних засобів соціального контролю. Вона базується на широкому використанні інформаційних ресурсів. Тому інформація це джерело реальної сили, адже «той хто володіє інформацією володіє усім» [4]. Маніпулювання пов'язане із цілеспрямованим перекрученням інформації. При цьому особливу роль відіграє символізація інформації, яка безпосередньо пов'язана із створенням вигаданої реальності. В інформації особливого значення набуває кодування, яке може розглядатись як «акт формалізації інформаційних повідомлень» [5, с. 212]. Об'єктивація інформації відбувається за допомогою кодифікації та забезпечує можливість контролювати особистість, встановлювати задану нормативність. Кодифікація інформації включає її структурування, зміну статусу, створення інформаційних схем. Все це впливає на свідомість людей. Кодифікація інформації спрямована на програмування соціальних та індивідуальних практик, вона формалізує свідомість, орієнтуючи людей на досягнення певної запланованої мети. Можна говорити про те, що кодифікація пов'язана із символічним впорядкуванням хаосу реальної дійсності. Це досягається шляхом уніфікації та гомогенізації реальності та створенням спрощеної картини світу. Таким чином інформаційний простір постійно використовує т.з. символічна влада, яка маніпулює суспільною свідомістю. Вона претендує на право змінювати сприйняття та оцінки. Спеціально відібрані слова та символи є основою стратегій маніпуляції. Так постійно створюються плітки, чутки, оцінки, тощо. На їх основі відбувається вплив на суспільну думку, змінюються ціннісні орієнтації. В цьому контексті видно, що об'єкти та суб'єкти маніпуляції постійно взаємодіють. Найкращими об'єктами маніпуляції виступають люди недостатньо зрілі, освічені та компетентні. Нажаль саме ці якості дають можливість практично необмеженого впливу суб'єктів маніпулювання, утвердження будь-якого міфу. Тому стає зрозумілим, що посилення соціальних протиріч, погіршення державного контролю за якістю освіти та інформації в цілому невідворотно призводить до утворення об'єктивних бар'єрів та перешкод, які заважають молоді критично оцінювати всі явища та процеси реальної дійсності. Стає важко не помітити, що людям стає дедалі важче самостійно розібратись із тим, що відбувається насправді у всіх сферах суспільного життя. Тому нерідко молоді люди замість тернистого шляху самостійного пошуку істини, обирають її спрощену, чи навіть повністю деформовану інтерпретацію.

Щоб обґрунтувати те, що саме молодь сьогодні виступає найуразливішою соціально-демографічною групою в контексті означеної проблеми маніпуляції суспільною свідомістю необхідно добре уявляти собі, що ж насправді являє собою молодь, чим вона відрізняється від інших суспільних груп. Одне з перших визначень поняття «молодь» було представлено В. Т. Лісовським, який розумів молодь як покоління людей, які проходять стадію соціалізації, засвоюючи різні світоглядні цінності. Пізніше своє уявлення про молодь було сформульовано І. С. Коном, який розумів молодь як соціально-демографічну групу, що виділяється на підставі сукупності конкретних вікових соціально-психологічних характеристик та особливостей соціального положення. В будь-якому випадку молодість це найпрекрасніша пора в житті кожної людини, яка передусім має відкривати шлях до майбутнього, який людина обов'язково має обирати свідомо та самостійно. Саме тому дуже прикро, коли в складних та неоднозначних умовах сучасної дійсності масштабне маніпулювання суспільною свідомістю лишає молодь цього законного права. У віковій психології молодість характеризується як період формування власної ціннісної ієрархії. Свідомість молоді характеризується сильною вразливістю та прекрасною здатністю швидко засвоювати величезні об'єми інформації. Гарно відомо,

що саме в цей період життя дуже важливо розвивати в молоді самостійність, критичність мислення, раціональність та здоровий глузд. Теоретично розгалужена сьогодні система маніпулювання свідомістю може впливати не тільки негативно, але й позитивно, але в умовах коли вона заціпає величезну кількість ще світоглядно невизначених юнаків та дівчат це може призвести до масового деформованого світобачення та непередбачуваних дій що є загрозою для майбутнього нашого суспільства [7, 8].

В філософському аспекті проблема маніпулювання свідомістю набула особливої актуальності у другій половині ХХ століття переважно в гносеологічних дослідженнях. Теоретично осмислювались окремі аспекти використання впливу агітації та пропаганди, ідеологічного впливу, досліджувались механізми формування суспільної думки, засоби передачі маніпулятивної інформації, реакції різних груп населення на окремі різновиди маніпуляції. В сучасній філософській думці спостерігається зростання уваги до проблем інформаційної психологічної війни, тощо. Фактично на сьогоднішній день існує чимало наукових розробок з означеної проблематики, накопичений цікавий та змістовний емпіричний матеріал. В сучасній філософській думці поки що відсутня цілісна концепція проблеми маніпуляції свідомістю молоді. Це вказує на те, що теоретичні дослідження з цієї проблеми ще перебувають на початковому етапі. Поряд із цим можна відмітити, що інтенсивність сучасних маніпулятивних впливів на свідомість дедалі зростає, перетворившись в актуальну соціально-значущу проблему.

Маніпуляція свідомістю як засіб влади набирає ваги в розвинутому громадянському суспільстві в умовах плюралістичної демократії. В демократії західного типу громадяни позиціонуються як повноправні володарі влади в суспільстві. Всі громадяни теоретично наділені рівним процентом влади у вигляді «голосу» під час виборів, референдумів, плебісцитів, всенародних опитувань, тощо. За таких умов ніхто не має права відібрати право голосу в особистості. Це не може собі дозволити партія, політичний лідер чи навіть президент. Але в економічному аспекті відносини громадян в умовах плюралістичної демократії західного типу як-відомо не є рівними. В таких умовах маніпуляція суспільною свідомістю перетворюється на провідну технологію влади. В сучасному суспільстві багато захисників ліберальних цінностей вважають, що перехід від примушення та насилля тоталітаризму до зростання маніпулювання суспільною свідомістю капіталістичної демократії не є кроком вперед у розвитку суспільства. Наводяться численні аргументи про те, що якщо сильний все рівно змусить слабого підкоритись, то нехай він це зробить не шляхом відкритого насилля, а шляхом прихованої маніпуляції. Але звісно аргументи противників цієї позиції заслуговують на увагу. Так науково доведено, що приховані факти маніпуляції свідомістю, позбавляють людину волі ще більше ніж відкрите примушення. Жертва маніпуляції повністю втрачає можливість свідомого та самостійного вибору, адже її бажання виявляються спотвореними та нав'язаними ззовні. Таким чином її положення в умовах сучасної жорсткої економічної конкуренції стає дедалі гіршим. Фактично приховане маніпулювання суперечить сутності прав людини, а це означає, що воно підриває основи демократії. В результаті на її місці виникає новий різновид тоталітаризму, який замінив відкрите примушення на більш ефективне в інформаційному суспільстві примушення шляхом прихованої маніпуляції суспільною свідомістю.

За багатьма принциповими ознаками маніпуляція суспільною свідомістю нагадує партизанську війну добре озброєної армії проти власного населення, найуразливішою частиною якого є молодь. Професійні маніпулятори, використовуючи ресурс економічного впливу, прагнуть не допустити людей до секретних знань, доктрин та технологій маніпулювання суспільною свідомістю. І хоча маніпулятивні техніки існували на всіх історичних етапах світового розвитку, насправді грандіозних масштабів вони досягають в наші дні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безант А. Исследование сознания / А. Безант; [пер. с англ. А. П. Хомика]. — М. : Рефл-бук, 1997. — 250 с.
2. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. — М. : ЧеРо, 1997. — 344 с.
3. Шейнов В. П. Скрытое управление человеком. Психология манипулирования / В. П. Шейнов. — М. : АСТ; Харвест, 2002. — 848 с.
4. Фрейре П. Образование в современном мире / П. Фрейре // Перспективы. — 1992. — № 2. — С. 38 – 46.

5. Бурдьє П. Соціологія політики / П. Бурдьє; [пер. с фр. / сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко]. — М. : Socio-Logos, 1993. — 336 с.
6. Мустаева Ф. А. Основы социальной педагогики: учеб для студентов высш. уч. Завед / Ф. А. Мустаева. — М. : Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. — 416 с.
7. Хрестоматія по педагогіці / сост. С. Н. Полянский. — М. : Просвещение, 1999. — 432 с.

Калінін В. Ю. – магістрант філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

УДК: 327

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТНК (ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА КОРПОРАЦІЯ) ЯК АКТОРА СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

В даній статті розглядаються теоретичні та історичні передумови дослідження ТНК як актора світової політики.

Ключові слова: ТНК, світова політика, актор, неоінституціоналізм.

В данной статье рассматриваются теоретические и исторические предпосылки исследования ТНК как актора мировой политики.

Ключевые слова: ТНК, мировая политика, актор, неоинституционализм.

The theoretical and historical researching prerequisites of TNC as an actor of world politics are reviewed in the article.

Key words: TNC, world politics, actor, neoinstitutionalism.

Наприкінці ХХ століття з'явилися перші дослідження що до «нових» учасників політичного процесу, яких назвали недержавними (транснаціональними) акторами світової політики. Традиційно прийнято виокремлювали серед них наступні: міждержавні організації, міжнародні неурядові організації та рухи, внутрішньодержавні регіони й транснаціональні корпорації.

Сучасні дослідження більше звертають увагу на процеси, які мають глобальний характер, в той же час забуваючи про їх учасників. Якщо держава як інституціональний гравець на світовій арені доволі гарно вивчена, то інші недержавні актори залишаються в тіні. Хоча факт існування «нових» акторів світової політики відомий в політології вже доволі давно, проте існує потреба в дослідженні кожного окремого актора, зокрема транснаціональних корпорацій, та визначення їх сутності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В даній роботі використовувалися джерела англійської та російськомовної спеціалізованої літератури. Інформація, яка була наявна в українських джерелах, як правило, обмежувалася констатацією наявності транснаціональних акторів як учасників світової політики.

Серед німецьких дослідників даної тематики слід виокремити У. Бека. Не можна також обійти увагою американських дослідників Р. Дункана, Б. Джанкара-Вебстера та Б. Світкі. Варто виокремити таких дослідників як Ч. Кеглі та Ю. Уїткопфа. Дані дослідники спираючись на останні події доповнюють дослідження про недержавних акторів світової політики.

Хоча в російських джерелах дана тематика опрацьована набагато більше за якістю й кількістю досліджень, ніж у вітчизняних, проте необхідно зазначити, що монографій з даної тематики в політологічному напрямі відсутні. В той же час не можна не відзначити, що в Російській Федерації було захищено дві кандидатських дисертації за спеціальністю «Політологія» з тематики транснаціональних корпорацій. Зокрема, варто відзначити дисертацію А. Красавцевої «Роль транснаціональних корпорацій у світополітичних процесах глобалізуючого світу», яка є одним з